

ΠΡΟΣΩΠΑ ΜΕ ΑΝΑΠΗΡΙΑ ΙΣΟΤΗΤΑ-ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ-ΠΟΙΟΤΗΤΑ ΖΩΗΣ ¹

Διάλεξη στο πλαίσιο των εκδηλώσεων που πραγματοποιεί το ΣΩΜΑ ΟΜΟΤΙΜΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΩΝ

(Κεντρικό κτήριο ΕΚΠΑ - 11 Απριλίου 2011)

Ομότιμος Καθηγητής Λαυρέντιος Γ. Δελλασούδας

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Εάν δεχτούμε την προοδευτικά γενικευόμενη αντίληψη ότι οι διακηρύξεις περί ισότητας, δικαιωμάτων, κοινωνικού κράτους –και άλλων ανάλογων θεωριών– ισχύουν, αδιακρίτως, για όλους τους ανθρώπους, τότε θα πρέπει να δεχτούμε ότι αυτά ισχύουν και για τις Ειδικές ή Κοινωνικά Ευπαθείς Ομάδες. Εξετάζοντας, στη συνέχεια, τον τρόπο εφαρμογής τής αντίληψης αυτής, δηλαδή τον τρόπο με τον οποίο ερμηνεύεται ως πράξη, παρατηρούμε ότι επί τη βάσει των διακηρύξεων αυτών έχουμε φτάσει σήμερα να μιλάμε για σχολική, επαγγελματική, οικονομική και κοινωνική ένταξη των ανθρώπων που αντιμετωπίζουν σωματικά, νοητικά, ψυχολογικά και κοινωνικά προβλήματα. Δηλαδή και των Ατόμων με Αναπηρία ή –όπως έχει προταθεί από τον ομιλούντα– Προσώπων με Αναπηρία (Π.Μ.Α.), συμπληρώνοντας ότι και ο όρος «ευπαθείς» [έχει ακουστεί και το «ευαίσθητες» κοινωνικές ομάδες] δεν μας βρίσκει σύμφωνους. Επιγραμματικά, θα λέγαμε ότι βρισκόμαστε στο σημείο εκείνο, στο οποίο αρχίζει πλέον να γίνεται κοινή συνείδηση η αποδοχή τής διαφορετικότητας.

Όμως, αναζητώντας την αρχή και τους λόγους τής ουσιαστικής μεταβολής τής κοινωνικής στάσης απέναντι στα πρόσωπα αυτά –δηλαδή τής προοδευτικής μεταβολής στη στάση τής μιας πλευράς, αυτής που εκφράζει το 90% του γενικού πληθυσμού, απέναντι στην άλλη πλευρά που εκφράζει το υπόλοιπο 10%, το οποίο αποτελούν τα Π.Μ.Α.–, θα δούμε ότι βρίσκεται λίγες 10ετίες πίσω και, μάλιστα, δεν έχει –όπως θα υπέθετε κανείς– ανθρωπιστικής αλλά οικονομικής φύσεως αφετηρία. Διότι δεν πρέπει να περνά απαρατήρητο ότι η ουσιαστική αλλαγή αντίληψων, η οποία πραγματοποιείται, κυρίως, στο δεύτερο ήμισυ του 20ού αι. στις χώρες τής Ευρωπαϊκής Ένωσης (Ε.Ε.) –στην οποία και βρισκόμαστε εδώ και 30 χρόνια– έχει ως αφετηρία τους δύο παγκόσμιους πολέμους «που κατά τρόπο τραγικό συνέβαλαν στη βελτίωση τής θέσης των αναπήρων» πολέμου.

Η μεταβολή αυτή εκφράστηκε με την προσπάθεια επαγγελματικής επανένταξης τους –που, προοδευτικά, επεκτάθηκε στην επαγγελματική ένταξη του συνόλου των Π.Μ.Α.– και τής οποίας, βέβαια, προηγείται, συνήθως, η επιδοτούμενη επαγγελματική κατάρτιση. Διότι το κόστος τής επαγγελματικής κατάρτισης –σύμφωνα με τις από πολλών ετών δεδηλωμένες, οικονομικού χαρακτήρα, θέσεις– θεωρείται παραγωγική επένδυση και, ασφαλώς, μικρότερο από αυτό το οποίο απαιτείται για την εφαρμογή μιας δίκαιης κοινωνικής πολιτικής και μιας πολιτικής κοινωνικής πρόνοιας. Τις αντιλήψεις αυτές τις εκφράζει –προοδευτικά, όλο και σε μεγαλύτερο βαθμό και όλο και με πιο συστηματικό τρόπο– η κοινωνική και εκπαιδευτική πολιτική τής Ε.Ε. και αυτή ακριβώς η πολιτική αποτέλεσε, κατά τη γνώμη μας, την ουσιαστική αιτία προώθησης των νέων σύγχρονων αντιλήψεων περί αναπροσανατολισμού και τού στόχου τής εκπαίδευσης των Μαθητών με Ειδικές Εκπαιδευτικές Ανάγκες.

Ειδικά στη χώρα μας, η οποιαδήποτε μεταβολή οφείλεται μεν στον αποφασιστικό ρόλο τον οποίο έπαιξαν, κυρίως, τα χρηματοδοτούμενα προγράμματα από την πρώην Ε.Ο.Κ. και σήμερα Ε.Ε., καθώς και η ανταλλαγή εμπειριών μεταξύ των κρατών-μελών της, οι οποίες, τουλάχιστον κατά το παρελθόν, έδωσαν συστηματική ώθηση στη βελτίωση τής θέσης των Π.Μ.Α. Όμως δεν θα παραθεωρείται και ο σημαντικός ρόλος τού γονεϊκού αλλά και τού συνδικαλιστικού κινήματος των Π.Μ.Α. Το κίνημα των αναπήρων, διεκδικώντας κοινωνικά και επαγγελματικά δικαιώματα και συνάδοντας με τις επιταγές εναρμόνισης τής ελληνικής νομοθεσίας με αυτή των λοιπών κρατών μελών τής Ε.Ε., συνέβαλε στην αναβάθμιση και των εκπαιδευτικών και επαγγελματικών στόχων, μέσω και μεθόδων αλλά και στη βελτίωση τής θέσης των Π.Μ.Α. στο κοινωνικό γίγνεσθαι, κύριο χαρακτηριστικό τής οποίας αποτελεί αυτό που θα διατυπώσω με την τελευταία πρόταση (γραμματική πρόταση) τής ομιλίας μου.

Κάνοντας μια σύντομη αναδρομή στο παρελθόν –όχι το απώτερο– διαπιστώνουμε τα εξής ειδικά χαρακτηριστικά για τον τρόπο αυτής τής βελτίωσης ή τής αλλαγής, γενικότερα:

(α) Βλέπουμε μια εξελικτική αλλαγή τής κοινωνικής στάσης, δεδομένου ότι:

- από τον ιδρυματισμό και την κανονικοποίηση (*normalization*) [η οποία θεωρήθηκε ότι αναφέρεται στην κανονικοποίηση των ιδίων των Π.Μ.Α. [κυρίως των προσώπων με νοητική υστέρηση (Π.Μ.Ν.Υ.)] και όχι των συνθηκών ζωής τους, όπως θα έπρεπε] περάσαμε στον αποϊδρυματισμό και την κοινωνικοποίηση,
- από την κοινωνικοποίηση στην ευαισθητοποίηση,
- από το ειδικό σχολείο και την ειδική τάξη στη σχολική ένταξη,
- από την «απασχολησιοθεραπεία» στην επαγγελματική εκπαίδευση και κατάρτιση,
- από τις διάφορες μορφές προστατευόμενης απασχόλησης στις εναλλακτικές και κανονικές μορφές εργασίας,

- από την εξάρτηση κάθε μορφής στην προοδευτική «απεξάρτηση» και «αυτοτέλεια» και
 - από την περιθωριοποίηση στην πορεία προς την οικονομική και κοινωνική ένταξη και ενσωμάτωση για να μιλάμε, πλέον, όλοι για ένταξη και ενσωμάτωση (σχολική, επαγγελματική, οικονομική, κοινωνική).
- (β)** Αναζητούμε συνεχώς νέους κατηγορικούς ή επιθετικούς προσδιορισμούς των Π.Μ.Α. ή τροποποιούμε τους ήδη υπάρχοντες.
- (γ)** Χρησιμοποιούμε ερμηνευτικές προσεγγίσεις του εννοιολογικού περιεχομένου της ορολογίας, η οποία εμπειρικλίνει, πάντοτε, το *δίλημμα της κατηγοριοποίησης-χαρακτηρισμού καθώς και άλλα ζητήματα* (π.χ., διαγνωστικές μέθοδοι, εναλλακτικές μορφές εκπαίδευσης και απασχόλησης, κριτήρια προσδιορισμού της ποιότητας κ.ά.).
- (δ)** Ρυθμίζουμε ποικίλα θέματα οργάνωσης και διοίκησης της εκπαίδευσης (γενικής και ειδικής).
- (ε)** Αναφερόμαστε στην ανεργία και τον αθλητισμό προσώπων διαφόρων κατηγοριών, όπως, π.χ., τα Π.Μ.Ν.Υ. και, τέλος, για να μην μακρηγορώ,
- (ς)** Παρατηρούμε ότι, εδώ και πολλά χρόνια, έχει αρχίσει ο προβληματισμός και η έρευνα για τις συνιστώσες και τις προεκτάσεις της ποιότητας ζωής των Π.Μ.Α. Όμως, αν εξετάσουμε την καθημερινή πρακτική, διαπιστώνουμε ότι εξακολουθούμε, ακόμη και σήμερα, να μιλάμε με γενικόλογες προσεγγίσεις περί ένταξης και ενσωμάτωσης (σχολικής, επαγγελματικής, οικονομικής, κοινωνικής), μένοντας –απλώς και τελικά– στη χωροταξική ένταξη και παραθεωρώντας τη λειτουργική ένταξη και ενσωμάτωση με ποιότητας ζωής.

Κυρίες και Κύριοι, **για το ζήτημα της λειτουργικής ένταξης και της ποιοτικής κοινωνικής ενσωμάτωσης** των Κοινωνικά Ευαίσθητων Ομάδων, κυρίως δε των Π.Μ.Α., **η υπερπαραγωγή λόγων περισσεύει** [κατ' αναλογία προς το πλήθος των επιπτώσεων που συνεπάγεται η τακτική της υπεροχής της άποψης του «ισχυρού» (από τα σώμα μέχρι το πνεύμα, από την «τσέπη» μέχρι τα όπλα κ.ο.κ.)], καθόσον μάλιστα η έννοια της ένταξης είναι ένας όρος παρεξηγημένων ή κατά το δοκούν ερμηνειών. Ποιες είναι λοιπόν οι συνιστώσες και οι προεκτάσεις ή ποιο πρέπει να δεχτούμε ως εννοιολογικό περιεχόμενο των όρων της **κοινωνικής ένταξης και ενσωμάτωσης**; Σεβόμενος, πάντοτε, την οικονομία του χρόνου, τον οποίο διαθέσατε –ενώ ουκ ολίγα ζητήματα και αιτήματα απαιτούν ή διεκδικούν την παρουσία σας–, δεν θα επεκταθώ στη σχετικά ευρεία ανάλυση, που έχει πραγματοποιηθεί στο τετράτομο έργο του ομιλούντος: **Εισαγωγή στην Ειδική Παιδαγωγική** [1-4], αλλά θα περιοριστώ στη σχετική άποψη του Vaney (συναδέλφου του Πανεπιστημίου της Γενεύης-FAPSE), την οποία βεβαίως και υιοθετώ.

2. Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΕΝΤΑΞΗΣ ΚΑΙ ΕΝΣΩΜΑΤΩΣΗΣ

Ο L. Vaney κάνει διάκριση μεταξύ των όρων ένταξη και ενσωμάτωση και χαρακτηρίζει την πορεία προς την ενσωμάτωση ως τριφασική –προηγείται η ένταξη (insertion), ακολουθεί η αφομοίωση (assimilation) και ολοκληρώνεται με την ενσωμάτωση (integration) –, επεξηγώντας ότι κάθε φάση περιλαμβάνει διακριτές ενέργειες, ως εξής:

Ένταξη: Η εισαγωγή ενός «στοιχείου» εντός ενός άλλου, χωρίς συμμετοχικές, επικοινωνιακές και προσαρμοστικές προοπτικές. Προκειμένου περί προσώπων, έχουμε αντιπαράθεση μεταξύ ενός προσώπου (ή μιας υποομάδας) και μιας ομάδας, χωρίς τροποποιήσεις (μεταβολές) της μιας ή της άλλης πλευράς.

Αφομοίωση: Η αντιμετώπιση ή η απόδοση σε ένα πρόσωπο (ή μια υποομάδα) ιδιοτήτων παρόμοιων με αυτές της ομάδας. Πρόκειται για απώλεια της προέλευσης και της ταυτότητας και υιοθέτηση των αξιών της ομάδας.

Ενσωμάτωση: Η εγκαθίδρυση μιας ευρύτερης αλληλεπίδρασης μεταξύ των μελών μιας ομάδας. Η αμοιβαία προσαρμογή (adaptation) μεταξύ ενός προσώπου (ή μιας υποομάδας) και μιας ομάδας, κάθε στοιχείο του οποίου (ή της οποίας) μεταμορφώνεται και εμπλουτίζεται δια της επαφής με κάθε σζτοιχείο της ομάδας.

Η ενσωμάτωση μπορεί να προσδιοριστεί ως προς: τον *τομέα*, το *επίπεδο*, τη *συχρότητα* και τη *διάρκεια*.

(α) Τομείς ενσωμάτωσης : Οικογενειακός, σχολικός, κοινοτικός, επαγγελματικός, διαμονής, ψυχαγωγίας κ.λπ.

(β) Επίπεδα ενσωμάτωσης :

1ο επίπεδο : Φυσική ενσωμάτωση, η οποία είναι συνδεδεμένη με τις προσφερόμενες δυνατότητες προσέγγισης μεταξύ των μελών της «ομάδας». Εμπειρικλίνει τον περιορισμό της φυσικής απόστασης μεταξύ Π.Μ.Α. και «υγιών». Η φυσική ενσωμάτωση δηλώνεται με το: «είμαι ανάμεσα» στους άλλους.

2ο επίπεδο : Λειτουργική ενσωμάτωση, η οποία είναι συνδεδεμένη με τις δυνατότητες λειτουργικής προσαρμογής ενός προσώπου με την έννοια του «ενεργώ μαζί» και η οποία μπορεί να διαιεθεθεί σε δύο *υποεπίπεδα*:

i. Τα Π.Μ.Α. και τα λοιπά πρόσωπα εκτελούν μαζί κοινές δραστηριότητες. Τα Π.Μ.Α. παίζουν ρόλους, έχουν *ανάλογες παραγωγές* (με ή χωρίς προσαρμογή και στήριξη) προς αυτές των λοιπών προσώπων.

ii. Τα Π.Μ.Α. και τα λοιπά πρόσωπα πραγματοποιούν μαζί κοινές δραστηριότητες. Τα Π.Μ.Α. παίζουν ρόλους, έχουν *παραγωγές αντίστοιχες αλλά κατώτερες* (με ή χωρίς προσαρμογή και στήριξη) από αυτές των λοιπών προσώπων.

3ο επίπεδο : Κοινωνική ενσωμάτωση, συνδεδεμένη με τις αυθόρμητες και κανονικές σχέσεις και δεσμούς, που εγκαθίστανται μεταξύ Π.Μ.Α. και μελών της κοινότητας. Το πρόσωπο μετέχει σε μια ομάδα, σε μια κοινότητα, όπου παίζει κοινωνικούς ρόλους, συμμερίζεται αξίες και πεποιθήσεις μαζί με τους άλλους, νοιώθει ένα αίσθημα προσκόλλησης (λειτουργεί ως «παράρτημα»). Υπάρχει αλληλεξάρτηση πραγματική και αμοιβαία μεταξύ όλων ανεξαιρέτως των μελών της κοινότητας. Κοινωνική ενσωμάτωση σημαίνει «έχω μια θέση, παίζω ρόλους κοινωνικούς, μοιράζομαι». Π.χ., στον επαγγελματικό τομέα ένα Π.Μ.Α. διατηρεί αυθόρμητους και κανονικούς δεσμούς με τους άλλους εργαζομένους -μη Π.Μ.Α.-, έχει έναν καθορισμένο

επαγγελματικό ρόλο, έχει τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις που συνδέονται με το εργασιακό του καθεστώς.

Η διάκριση μεταξύ των τριών επιπέδων ενσωμάτωσης είναι χρήσιμη, διότι επιτρέπει την αξιολόγηση της ποιότητας της ενσωμάτωσης και τον προσδιορισμό στρατηγικών που ευνοούν τη διατήρησή της σε ένα επίπεδο ή την άνοδό της σε ένα ανώτερο επίπεδο.

Αν και αυτή η επεξήγηση της διάκρισης της ενσωμάτωσης σε 3 επίπεδα δηλώνει και τον τρόπο αξιολόγησης της ποιότητας, προσθέτω (για να το τονίσω) και

4ο επίπεδο : Ποιοτική ενσωμάτωση. -Πώς; -Με αναλογική συμπληρωματικότητα (βλ. 3, δ).

(γ) Διάρκεια και (δ) συχνότητα της ενσωμάτωσης: Η ενσωμάτωση εκτιμάται και προσδιορίζεται και ως προς τις παραμέτρους της χρονικής διάρκειας και της συχνότητας εμφάνισης.

Μετά τη σύντομη αυτή εισαγωγική θεώρηση, θα προσπαθήσω στη συνέχεια να προσεγγίσω ορισμένες έννοιες και πρακτικές, που προσδιορίζουν την *κοινωνική ένταξη και ενσωμάτωση των Π.Μ.Α.*, μέσα από το δίπολο ή τους πυλώνες **ΙΣΟΤΗΤΑ**, αφενός, και **ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ** (όπως θα το προσδιορίσουμε παρακάτω), αφετέρου,, χρησιμοποιώντας **ως συνδετικό κρίκο** ή σημείο αναφοράς την **ΠΟΙΟΤΗΤΑ ΖΩΗΣ** (Π.Ζ.).

3. Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΙΣΟΤΗΤΑΣ.

ΙΣΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΑΝΥΠΠΑΙΤΙΟ ΕΛΛΕΙΜΜΑ: Φίλοι ή εχθροί / σύμμαχοι ή αντίπαλοι;

[Η απάντηση στο ερώτημα αυτό –μετά τα όσα θα αναφερθούν στη συνέχεια– είναι προσωπικό ζήτημα ενός εκάστου εξ υμών].

Είναι γνωστή η τακτική της χρησιμοποίησης προεξαγγελτικών διακηρύξεων –υπέρ των κοινωνικών ομάδων που δοκιμάζονται και της αντιμετώπισης διαφόρων προβλημάτων όλων των ανθρώπων (όπως, π.χ., το περιβαλλοντικό πρόβλημα) –, η αφετηρία, ο στόχος και το περιεχόμενο των οποίων, τουλάχιστον θεωρητικά, είναι αποδεκτά. Όμως στην πράξη και εκ του αποτελέσματος προκύπτει ότι, τελικά, οι μόνοι που καρπώνονται το οποιοδήποτε όφελος είναι αυτοί που, απλώς, διακηρύσσουν τη χρησιμότητα των λύσεων που προτείνουν και, συγχρόνως, τις διαχειρίζονται, ενώ οι «χρειαν έχοντες» δέχονται νέες επιβαρύνσεις. Για παράδειγμα, εν ονόματι μιας ψευδεπίγραφης αγάπης προς τον άλλο –και προκειμένου να καταργηθεί, φαινομενικά, η διάκριση και η διαφορά και να εγκαθιδρυθεί η καταλλαγή– ενεργούμε υποκριτικά ή αποπροσανατολιστικά επικαλούμενοι τη φιλοσοφία της ισότητας και της αλληλοαποδοχής, ενώ οι ενέργειές μας ενισχύουν τη διατήρηση της οποιασδήποτε διαφοράς. Ενδεικτικές περιπτώσεις των διαφορετικών ερμηνευτικών προσεγγίσεων των εννοιών της **ισότητας**, της **αναλογικότητας** και της **κατάργησης της διάκρισης και της διαφοράς** αποτελούν ή θα μπορούσαν να θεωρηθούν (αυτοτελώς ή συνδυαστικά) και τα παρακάτω παραδείγματα.

(α) Εν ονόματι της ισότητας επικαλούμαστε, υποστηρίζουμε και προβάλλουμε την ανάγκη οργάνωσης των όρων και προϋποθέσεων της συμμετοχής κάθε ανθρώπου στο κοινωνικό γίγνεσθαι με διπλό στόχο: τη συμμετοχή όλων των ανθρώπων, αφενός, και τη βελτίωση της Π.Ζ. τους, αφετέρου. Όμως, κανείς δεν επισήμανε ποτέ ότι η οποιαδήποτε και κατά ενιαίο τρόπο δυνατότητα ή παροχή –η οποία προορίζεται για δύο μη ίσους από πλευράς δυνατοτήτων ανθρώπους– συνεπάγεται διατήρηση της ανισότητας. Διότι η αρχή της έμπρακτης και χωρίς παρερμηνείες ισότητας μπορεί να ισχύσει όταν και μόνο όταν συντρέχουν και οι αρχές της **αναλογικότητας και της συμπληρωματικότητας**. Δηλαδή, όταν εφαρμόζονται οι αρχές αυτές για την ανεμπόδιστη διεκδίκηση και κατάκτηση κοινωνικών αγαθών, όπως: Παιδεία (μόρφωση, εκπαίδευση, επαγγελματική κατάρτιση), ίσα-αναλογικά δικαιώματα, ίσες-συμπληρωματικές ευκαιρίες, συμμετοχή στο κοινωνικό γίγνεσθαι (κατά το «χάρισμα» και την προθετικότητα καθενός, με συνδυασμό εξατομικευσης, συνεκπαίδευσης, συνεργατικότητας), λειτουργία Κράτους Δικαίου. Προκειμένου, μάλιστα, περί Π.Μ.Α. και γενικότερα για Κοινωνικά Ευπαθείς Ομάδες, η αναλογική συμπληρωματική υποστήριξη, ώστε και αυτά τα μέλη του κοινωνικού συνόλου να μπορέσουν να βελτιώσουν τη θέση στην οποία βρίσκονται, συνιστά *condition sine qua non*.

Χαρακτηριστική έκφραση έμπρακτης εφαρμογής αυτών των αρχών αποτελεί ο αθλητισμός των Π.Μ.Α. [επιλέγω σκόπιμα –και για πολλούς λόγους, οι οποίοι δεν είναι του παρόντος, – το παράδειγμα από τον χώρο αυτό], στον οποίο βλέπουμε ότι το «χάρισμα» και η πρόθεση δεν αναδεικνύονται, εάν δεν συντρέχουν οι όροι και οι προϋποθέσεις εκδήλωσής τους, όπως, π.χ., συμβαίνει στην περίπτωση του δρομέα (βλέπε εικόνα) ή του άλτη με προβλήματα όρασης.

(β) Η βελτίωση τής Π.Ζ. των Π.Μ.Α. προϋποθέτει: πρώτον, δημιουργία κατάλληλων για τον σκοπό αυτό προϋποθέσεων και, δεύτερον, **μετάβαση σε ανώτερο λειτουργικό, γνωστικό, κοινωνικό ή άλλο επίπεδο** από αυτό που βρίσκονται. Π.χ., εάν δεχτούμε ότι: **(i)** μία βασική προϋπόθεση για τη βελτίωση των όρων τής Π.Ζ. ενός νέου ανθρώπου είναι η παροχή περισσότερης εκπαίδευσης και **(ii)** για την επίτευξη αυτού του στόχου είναι απαραίτητος ο εφοδιασμός του με ένα μεγάλο αριθμό βιβλίων, **δεν μπορούμε να δεχτούμε, αυτομάτως, ότι η κατά ισονομία και ισομοιρία παροχή** σ' αυτόν βιβλίων και μόνο ή ακόμη και η ελεύθερη χρήση των βιβλίων μιας βιβλιοθήκης εκ μέρους του **είναι παράγοντες που συμβάλλουν στη μετάβασή του σε ανώτερο γνωστικό επίπεδο**. Διότι, η συμβολή των παραγόντων αυτών δεν συνεπάγεται, αυτομάτως, και δυνατότητα χρήσης των βιβλίων εάν, προηγουμένως, δεν έχει εξασφαλιστεί η συνδρομή δύο βασικών μεταβλητών (όρων): *πρώτον*, ικανότητα ανάγνωσης, κατανόησης και αξιοποίησης του περιεχομένου τους (εκ μέρους του προσώπου που επιθυμεί τη μόρφωσή του ή για το οποίο παρέχουμε τις υπηρεσίες μας) και, *δύτερον*, δυνατότητα «πρόσβασης» στα βιβλία (μορφή των βιβλίων, προσβασιμότητα στη βιβλιοθήκη, εργονομικές διευθετήσεις, υποστηρικτικά μέσα και, γενικά, κατάλληλο περιβάλλον).

(γ) Επίσης, εν ονόματι τής ελεύθερης –χωρίς εμπόδια– διακίνησης, παρεμβάλλουμε ειδικούς διαδρόμους στα πεζοδρόμια για διευκόλυνση τής κινητικότητας προσώπων με προβλήματα όρασης και αμέσως μετά, αφενός μεν, συμβαίνουν αυτά που βλέπουμε στις εικόνες που ακολουθούν :

Πρόκειται για φωτογραφικό υλικό από σχετική έρευνα των καθηγητών της Ιατρικής Σχολής, κυρίου Ι. Παπαδόπουλου και κυρίας Χ. Λιάπη] και, αφετέρου, διαπιστώνεται –εκ των υστέρων βέβαια– η μη τήρηση των προδιαγραφών, ως προς τα πρότυπα κατασκευής και τοποθέτησης των ειδικών διαδρόμων. Πώς, λοιπόν, να δεχτείς την ενέργεια αυτή ως εφαρμογή της συμπληρωματικότητας προς επίτευξη της ισότητας, όταν μάλιστα έχουν πραγματοποιηθεί πρόσθετες δαπάνες χωρίς αντίστοιχο αποτέλεσμα; Αντί λοιπόν να διευκολύνουμε τη διαδρομή του Π.Μ.Α., του υπερήλικα, της εγκύου, της μητέρας με το νήπιο και καθενός εμποδιζόμενου ανθρώπου, **τους αναγκάζουμε να πραγματοποιούν ελιγμούς** («slalom») ανάμεσα στις «πόρτες» που δημιουργούν τα πάσης φύσεως εμπόδια, διότι σταθμεύουμε το όχημά μας, εκθέτουμε τηνπραμάτειά μας, σκάβουμε αφήνοντας ανοικτό το όρυγμα και, γενικά, ενεργούμε ως εάν ο κάθε χώρος να είναι «το αμπέλι ή το χωράφι μας». Τελικά, οι μόνοι που δεν εμποδίζονται είναι οι οδηγοί δικύκλων, οι οποίοι, όσον ούπω, θα περνούν πάνω από τη ράχη μας και στη συνέχεια μέσα από το σπίτι μας.

Έτσι, στην πράξη το ζητούμενο –εν ονόματι της ισότητας και της θεωρητικής δυνατότητας ελεύθερης διεκδίκησης κοινωνικών αγαθών (Παιδεία, στο ένα παράδειγμα, ελεύθερη μετακίνηση «εμποδιζόμενων» και «μη εμποδιζόμενων» ανθρώπων στο άλλο) – είναι το κέρδος μας (ως κατασκευαστών, προμηθευτών, «διευκολυντών» κ.ά.) και όχι και η διασφάλιση των δικαιωμάτων του Άλλου.

Έπειτα απ' αυτά, με ποιο ηθικό έρεισμα θα καταγγείλουμε τα παιδιά που κλειδώνουν τις εισόδους των σχολείων, γαλοχημένα με την αντίληψη ότι είναι καλύτερα να βρίσκονται στο βόλεμα του «εκτός» ή του τίποτα, παρά μέσα στον χώρο της προσπάθειας; Διότι, η προστακτική οδηγία για αγώνα και για κάθε προσπάθεια εκ μέρους τους –χωρίς «αποβολή» και από τον χώρο της Παιδείας των ποικίλων αντικοινωνικών στερεοτύπων– δεν μπορεί αφ' εαυτής να βοηθήσει τον νέο άνθρωπο να αρχίσει να κατανοεί ότι η έννοια του περιβάλλοντος –όπως θα την προσδιορίσουμε παρακάτω– εμπρικλείεται και στις παντός είδους δράσεις τους μέσα και έξω από το Σχολείο.

(δ) Εάν παρατηρήσουμε τη γενικότερη εξέλιξη της κοινωνίας, θα διαπιστώσουμε ότι η συζήτηση για την «καλή ζωή» και την «ποιότητα ζωής» ναί μεν έχει αποκτήσει νέο περιεχόμενο, το οποίο – εν ονόματι της ισότητας– αφορά σε όλους τους ανθρώπους, πλην όμως ενέχει πολλούς **κινδύνους** και δημιουργεί πολλά **ζητήματα**, εάν η έννοια της ισότητας εξαφανίσει ή αποδυναμώσει και τις έννοιες της κοινωνικής αλληλεγγύης, της **αναλογικής συμπληρωματικότητας** και της αληθούς δικαιοσύνης. Οπότε, υπάρχει ανάγκη διατύπωσης προτάσεων γενικού προσανατολισμού αλλά και λειτουργία συγκεκριμένων ενεργειών δράσης, ώστε να μπορεί να υπάρχει θετική απάντηση στο ερώτημα: **είναι δυνατόν «να ζεις καλά...με αναπηρία»;** Το ερώτημα αυτό –που δεν είναι προσωπικής έμπνευσης– το συμπληρώνω ως εξής: **Είναι δυνατόν «να ζεις καλά...με αναπηρία», όταν η ισότητα ερμηνεύεται στην πράξη ως δράση διατήρησης της ανισότητας** και όταν η έννοια του ερωτήματος αυτού έχει αποδοθεί, εξελικτικά, με διάφορες προσεγγίσεις που εξυπηρετούν διαφορετική φιλοσοφία, υπαγορεύοντας αντίστοιχες απαντήσεις και, κατά συνέπεια, πρακτικές, όπως, π.χ., η ενημέρωση και ευαισθητοποίηση γονέων και φορέων σχετικά με την **αξιοποίηση των Κοινωνικών Ρόλων** και τα **Προγράμματα Εξατομικευμένων Υπηρεσιών**.

Με μια τέτοια προοπτική, και η έννοια της **εξατομίκευσης** θα πρέπει, πλέον, να ερμηνευθεί ως απόκτηση ελευθερίας εκ μέρους κάθε ανθρώπου, ώστε να μορφοποιεί την καθημερινή ζωή του, τόσο σε ατομικό όσο και σε διατομικό-συλλογικό επίπεδο (δυνάμει της **συμπληρωματικότητας**), στο πλαίσιο πάντοτε της ατομικής και της κοινωνικής πραγματικότητας. Διότι, η κατά ίσο μέγεθος οποιαδήποτε παροχή προς όλους δεν καταργεί την ανισότητα, αφού όλοι –«υπαίτια» ή «ανυπαίτια» (λόγω κληρονομούμενων ή επίκτητων χαρακτηριστικών, εξ ιδίας ευθύνης ή υποχρεωτικά)– είμαστε διαφορετικοί ή άνισοι.

(ε) Για να μη θεωρηθεί από τους συναδέλφους της μαθηματικής συλλογιστικής ότι δεν χρησιμοποιήσαμε τα κατάλληλα αριθμητικά παραδείγματα για την ανάδειξη της κοινωνικής ανισότητας, που εμπερικλείει η ποσοτική ιδιότητα, υπενθυμίζουμε τα εξής : Αν στους όρους μια ανισότητας ($A > B$) προσθέσουμε ή αφαιρέσουμε το ίδιο ποσοτικό μέγεθος (x), η ανισότητα διατηρείται. Αντιστρόφως, αν –εν ονόματι της ισότητας– επιβαρύνουμε όλους ανεξαιρέτως τους πολίτες με 1% ΦΠΑ επί πλέον –π.χ., κατά την αγορά ενός προϊόντος– δεν διατηρούμε απλώς την ανισότητα αλλά διαπράττουμε τη μεγαλύτερη δυνατή αδικία, αφού το 1% της αξίας βασικών ειδών διατροφής και μόνο αντιστοιχεί σε μεγάλο ποσοστό ενός χαμηλού μισθού και σε μηδαμινό ενός υψηλού εισοδήματος.

(ς) Τέλος, αν –εν ονόματι της ισότητας ή αν θέλετε της μη διάκρισης– δώσουμε σε όλους τους μαθητές να ετοιμάσουν σπίτι τους μια εργασία με προσφυγή σε έντυπες ή ηλεκτρονικές πηγές, τι θα γίνει στην οικογένεια που οι γονείς δεν γνωρίζουν, δεν έχουν οικονομική άνεση για αγορά Η.Υ. και σύνδεσή του με το Διαδίκτυο, δεν διαθέτουν οικοδιδάσκαλο, δεν έχουν χρόνο κ.ο.κ.

Επομένως, η φιλοσοφία ενεργειών υπέρ της κοινωνικής ένταξης και ενσωμάτωσης Π.Μ.Α. δεν πρέπει να στηρίζεται στην ισότητα αλλά στην αναλογικότητα με συμπληρωματικότητα, η οποία περιλαμβάνει (πριν ή παράλληλα): αποκατάσταση, προσαρμογή, επαναπροσαρμογή, εργονομικές διευθετήσεις, υποστηρικτική τεχνολογία κ. ά.).

Κλείνω εδώ το θέμα της ισότητας, χωρίς να έχω αναφερθεί (για πρώτη φορά βέβαια) τόσο στο πόσες εκατονταετίες πριν και από ποιον ακούστηκε το περί ισότητας κήρυγμα όσο στην έννοια του δικαιώματος κατά Αριστοτέλη

4. ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ ΚΑΙ Η ΣΧΕΣΗ ΤΟΥ ΜΕ ΤΗΝ Π.Ζ. ΤΩΝ Π.Μ.Α.

Ορισμένα ζητήματα, τα οποία εντάσσονται στους όρους για τη λειτουργία της κοινωνίας των ανθρώπων, είναι και τα εξής:

Πρώτον: ο προσδιορισμός της έννοιας του περιβάλλοντος, η οποία περιλαμβάνει πολλές παραμέτρους, και η περιγραφή του τρόπου διαμόρφωσης της στάσης μας απέναντι σ' αυτό. Μεταξύ των παραμέτρων αυτών περιλαμβάνονται και:

- η κατοικία και το οικογενειακό, σχολικό και κοινωνικό περιβάλλον των Π.Μ.Α.,
- ο γνωστικός χάρτης των ανθρώπων που έχουν προβλήματα όρασης, δηλαδή η εσωτερική νοητική αναπαράσταση του χώρου που τους περιβάλλει,
- οι πάσης φύσεως ήχοι, που μας κατακλύζουν καθημερινά,
- και ένα πλήθος άλλων στοιχείων.

Δεύτερον: ο ρόλος που διαδραματίζει η Παιδεία και η Εκπαίδευση για την αντιμετώπιση του περιβαλλοντικού προβλήματος και,

Τρίτον: η εκπαίδευση του Εκπαιδευτικού.

Σήμερα, θα προσεγγίσουμε μόνο την έννοια του περιβάλλοντος –σε συνάρτηση και με το αίτημα/στόχο/προσδοκία της ποιοτικής κοινωνικής ένταξης των Π.Μ.Α.– για τέσσερις λόγους:

(α) Η έννοια του περιβάλλοντος περιλαμβάνει παραμέτρους που αφορούν και στην αγωγή και την εκπαίδευση, δηλαδή αποτελούν αντικείμενο της Παιδαγωγικής ή της Ανθρωπογωγικής, η οποία αποτελεί τον γνωστικό χώρο που υπηρετώ.

(β) Σύμφωνα με τις απόψεις ορισμένων ερευνητών, μία από τις τρεις βασικές θεωρίες για τον τρόπο αξιολόγησης της Π.Ζ. των Π.Μ.Α. επικεντρώνεται στις περιβαλλοντικές συνιστώσες της (οι άλλες δύο είναι η προσωπική ικανοποίηση και η ικανότητα προσαρμογής που συναρτώνται με συμπεριφορές, οι οποίες θεωρούνται κοινωνικά προσαρμοσμένες).

(γ) Ορισμένοι κοινωνιολόγοι μελετούν τους δείκτες Π.Ζ. χρησιμοποιώντας μία από τις εξής τρεις διαφορετικές πορείες: τη μελέτη κοινωνικών δεικτών, τη μελέτη ψυχολογικών δεικτών και την οικολογική ανάλυση.

Όμως –ανάλογα με τους ερευνητικούς στόχους– και η συνδυαστική χρήση των δεικτών αυτών δίνει απαντήσεις σε πλήθος σχετικών ερωτημάτων. Ένας τύπος δείκτη αυτής της κατηγορίας περιλαμβάνει τέσσερα μέρη, τα οποία αντιστοιχούν σε τέσσερις τομείς της ζωής του Π.Μ.Α.: *επικοινωνίας* (κοινωνικές αλληλεπιδράσεις και δεσμοί με το εξωτερικό περιβάλλον), *αυτονομίας*, *ελευθερίας* και *ταυτότητας*. Σημειώνεται ότι αυτό το μέσον, το πλέον γνωστό στους ασχολούμενους με τη νοητική υστέρηση, έχει προσαρμοστεί για να χρησιμοποιείται στον τομέα της εργασίας.

(δ) Η κατανόηση και επίλυση των προβλημάτων των προσώπων αυτών, σε συνάρτηση με το περιβάλλον –ένα από τα μεγαλύτερα κοινωνικά προβλήματα του σήμερα και του αύριο– καλύπτει όλους ανεξαιρέτως τους ανθρώπους.

4.1. Η έννοια του Περιβάλλοντος

Η έννοια του περιβάλλοντος προσεγγίζεται μέσα από την κατηγοριοποίηση των παραμέτρων που το συναποτελούν, σημειώνοντας, εισαγωγικά, ότι: «Η σχέση του ανθρώπου με το φυσικό του περιβάλλον προσδιορίστηκε πάντοτε από την ερμηνεία της σχέσεώς του με τον Θεό και με τον κόσμο [και ότι] κοινός τόπος των δύο ετερόκεντρων ερμηνειών υπήρξε και παραμένει πάντοτε ο άνθρωπος, αλλά με τις διαφορετικές προσεγγίσεις της σχέσεώς του με τον Θεό από τη θρησκεία (θεοκεντρική) και από τη φιλοσοφία (ανθρωποκεντρική)» [7, 19].

Με αφετηρία, λοιπόν, τη δεύτερη θεώρηση (την ανθρωποκεντρική), σε μια *πρώτη κατηγορία* εντάσσουμε το **ανθρώπινο**, το **φυσικό** και το **τεχνητό** περιβάλλον. Σε μια *δεύτερη*, το **εσωτερικό** ή ατομικό/προσωπικό (συντίθεται από γενετικές καταβολές και βιολογικές και πνευματικές ανάγκες και κίνητρα) και το **εξωτερικό** (ανθρώπινο, φυσικό και τεχνητό), το οποίο προσδιορίζεται **τοπικά** (εγγύς ή ευρύτερο) και **τροπικά** (άμεσο ή έμμεσο). Οι έννοιες αυτές μας είναι περισσότερο κατανοητές μέσα από γνωστούς όρους, όπως π.χ.: κληρονομικότητα, παράγοντες μάθησης, μαθησιακό περιβάλλον, ατομική και υπερατομική στάση και συμπεριφορά κ.ά. Σε μια *τρίτη κατηγορία*, παράγωγη των δύο πρώτων, εντάσσεται το διαχρονικό περιβάλλον (ανθρώπινο, φυσικό και τεχνητό) -είτε ως χθεσινό, σημερινό και αυριανό είτε ως εγγύς ή απέχον χρονικά-, η επίδραση του οποίου είναι άμεση ή έμμεση.

Ως **χθεσινό** περιβάλλον χαρακτηρίζουμε την κληρονομούμενη πανανθρώπινη εμπειρία [μέσω του γλωσσικού κώδικα επικοινωνίας (προφορικός και γραπτός λόγος), του παραδείγματος και κάθε άλλης μορφής κληροδοτήματος]. Η εμπειρία αυτή θεμελιώνει, δυναμικά, τη φιλοσοφία της στάσης μας -ως μονάδας και συγχρόνως ως στοιχείου/μέλους ομάδας- τόσο απέναντι στον Εαυτό και το Δικό μας όσο και απέναντι στον Άλλο και το Δικό του. Έτσι, και η φιλοσοφία που διαμορφώνεται κατ' αυτόν τον τρόπο εκφράζει τη συνολική ερμηνευτική και αξιολογική θεώρηση και χρησιμοποίηση εκ μέρους μας του εκάστοτε περιβάλλοντος (ανθρώπινου, φυσικού και τεχνητού). Ως **σημερινό**, χαρακτηρίζουμε αυτό που προκύπτει από τη συγχρονική επίδραση και αλληλεπίδραση του συνόλου των στοιχείων που προαναφέραμε, και ως **αυριανό**, τη διαθήκη ή το κληροδότημα με το οποίο το εκάστοτε σημερινό περιβάλλον προικίζει το αυριανό.

Μέσα σ' αυτό το πλαίσιο της διαδραστικής σχέσης του ανθρώπου με το περιβάλλον παρατηρούμε δύο, ακόμη, βασικές κατηγορίες.

Η *πρώτη* κατηγορία, αντιπροσωπεύει σχέσεις, οι οποίες τελούν σε συνάρτηση με το υποκείμενο, το αντικείμενο, το κατηγορήμα και, γενικά, τους προσδιορισμούς που τις περιγράφουν, οπότε οι **σχέσεις** αυτές:

- (i) συνιστούν διάφορα **είδη** (π.χ., δυαδικές, οικογενειακές, εργασιακές, κοινωνικές, ευκαιριακές, ουσιαστικές, τυπικές, ιδεολογικές, αξιακές, τοπικές, υπερτοπικές, εθνικές, διεθνείς, παγκόσμιες κ.ά),
- (ii) δημιουργούνται σε κάποιο **χώρο** και κάτω από τις **συνθήκες** που επικρατούν κάθε φορά μέσα στο φυσικό ή τεχνητό περιβάλλον του χώρου αυτού (π.χ., σπίτι, σχολείο, υπηρεσία, λεωφορείο, κατάσταση, κοινότητα, χωριό, πόλη, κράτος, ήπειρο, γη, θάλασσα, ατμόσφαιρα, διάστημα, οικονομικό πεδίο, πεδίο παραδοσιακής μάχης κ.λπ.),
- (iii) πραγματοποιούνται **τυχαία ή σκόπιμα** (μας προκύπτουν ή τις επιζητούμε, τις επιθυμούμε ή μας τις επιβάλλουν),
- (iv) έχουν διάρκεια (διαρκούν λίγο, πολύ, όσο ζούμε κ.λπ.), και
- (v) έχουν συχνότητα (διακόπτονται, ξαναρχίζουν κ.λπ.).

Η *δεύτερη* κατηγορία, αφορά στην ερμηνευτική προσέγγιση των αποτελεσμάτων της συμπεριφοράς του ανθρώπου, η οποία εκδηλώνεται τόσο μέσα στο φυσικό περιβάλλον -που ο ίδιος αξιοποιεί, εκμεταλλεύεται και μεταλλάσσει- όσο και μέσα στο τεχνητό περιβάλλον που, και πάλι, ο ίδιος κατασκευάζει και χρησιμοποιεί. Και στις δύο περιπτώσεις τα αποτελέσματα που έχουμε -σε επίπεδο ή μεγέθη γενεών- είναι συνήθως τα εξής:

- (i) παροντική ή βραχυπρόθεσμη βελτίωση της ποιότητας της δικής του ζωής και, ενδεχομένως, και άλλων άλλων,
- (ii) βραχυπρόθεσμη βελτίωση της δικής του ζωής και μεσοπρόθεσμη υποβάθμιση της ζωής των άλλων -σε πολλές δε περιπτώσεις ακόμη και της δικής του- και
- (iii) μακροπρόθεσμη υποβάθμιση της ζωής όλων ανεξαιρέτως.

Με την τακτική αυτή -και εφόσον βέβαια οι σχετικές επιστημονικές παρατηρήσεις και μετρήσεις για το περιβάλλον και τα εξ αυτών συμπεράσματα είναι αξιόπιστα- δεν ξέρω για ποια ζωή, ποιων οργανισμών, ποιοι άνθρωποι θα μιλάνε στις επόμενες γενιές.

Τελικά, συνεκτιμώντας όλες αυτές τις παραμέτρους και τις παράγωγες εκδοχές τους, αξιολογούμε το αποτέλεσμα, δηλαδή την ποιότητα αλλά και τη σημαντικότητα της σχέσης της εκάστοτε επίδρασης και αλληλεπίδρασης μεταξύ ανθρώπου και «περιβάλλοντος» και επομένως της Π.Ζ. του, συγχρονικά και διαχρονικά ή οριζόντια και κάθετα. Η διαδικασία αυτής της συγχρονικής και διαχρονικής επίδρασης και αλληλεπίδρασης αποτελεί συνεχή «προσαρμογή» του ανθρώπου στο διαρκώς μεταβαλλόμενο περιβάλλον, με τροποποίηση των όρων της σχέσης του με αυτό. Όμως, η διαδικασία μάθησης «κοινωνικής συμπεριφοράς» και, γενικότερα, συμμετοχής στο κοινωνικό γίνεσθαι έχει ένα ειδοποιό χαρακτήρα αποφασιστικής σημασίας. Αποτελεί είτε επιλογή, αποδοχή και μίμηση είτε, αντίθετα, απόρριψη ποικίλων προτύπων (υποχρεωτικώς ή ελευθέρως, ενσυνειδήτως ή ασυνειδήτως και στις δύο περιπτώσεις), τα οποία χρησιμοποιούνται είτε ολικώς ή μερικώς τροποποιημένα είτε σε αυτοτελή ή συνδυαστική μορφή. Μετά τα παραπάνω, το ερώτημα που τίθεται, και στο οποίο θα πρέπει να υπάρξει απάντηση είναι το εξής: **-Ποιος μπορεί, τελικά, να είναι ο ρόλος της Παιδείας στη διαμόρφωση «συνεργατικής» σχέσης ανθρώπου και περιβάλλοντος και τι μπορεί να συμβάλει στην αντιστροφή της υφιστάμενης αρνητικής σχέσης;** Όμως, το ζήτημα αυτό δεν θα μας απασχολήσει σήμερα [βλ. σχετ. 5, 43-64].

4.2. Η έννοια τής Π.Ζ. των Π.Μ.Α.

Μετά τα όσα ελέχθησαν, αν επιχειρούσαμε να προσδιορίσουμε την έννοια τής ποιότητας -χωρίς τη βοήθεια οργανισμών ελέγχου τυποποίησης και ποιότητας ή εν πάση περιπτώσει ενός γνωστού λεξικού-, θα μπορούσαμε να πούμε ότι αποτελεί ένα ειδοποιό στοιχείο που καταξιώνει ή απαξιώνει τα χαρακτηριστικά, το περιεχόμενο, τα συστατικά ενός **όρου** (αντικειμένου, καταστάσεως, αξίας, τρόπου ζωής ενός προσώπου κ.λπ.), όταν ο όρος αυτός συγκρίνεται με έναν άλλον αντίστοιχο ή μη αντίστοιχο όρο είτε συγχρονικά είτε σε συνάρτηση με προηγούμενη ή προσδοκώμενη ανάλογη ή ιδεατή κατάστασή του.

Επίσης, αναφερόμενοι στη ζωή ενός προσώπου θεωρούμε, συνήθως, ως Π.Ζ. τα θετικά ή αρνητικά χαρακτηριστικά, τα οποία προσδιορίζουν τον τρόπο διαβίωσής του, σε σύγκριση με τα θεωρούμενα ως πρότυπα χαρακτηριστικά τού τρόπου διαβίωσης ενός άλλου ή άλλων προσώπων. Κατά συνέπεια, στον ορισμό τής ποιότητας -και κυρίως στην τελευταία περίπτωση- εμπεριέχεται ένας **υψηλός βαθμός υποκειμενικότητας** και ενδεχομένως αυθαιρεσίας, ακόμη και όταν η κρίση στηρίζεται σε δείκτες γενικά αποδεκτούς και διάφορα θεωρητικά πρότυπα.

Έτσι, εάν υιοθετήσουμε την ερμηνευτική απόδοση τού εννοιολογικού περιεχομένου των όρων τής ένταξης και τής ενσωμάτωσης που προανέφερα (ενότητα 2), θα πρέπει να θεωρήσουμε ότι, υπ' αυτή την έννοια, η κοινωνική ένταξη και ενσωμάτωση με Π.Ζ. μπορεί να ερμηνευτεί -χωρίς υψηλό βαθμό υποκειμενικότητας- με το εξής παράδειγμα τού Roll για τον σχολικό χώρο:

«Στα σχολεία επιτυγχάνεται μερικές φορές η λειτουργική ένταξη, αφού οι μαθητές με και χωρίς ειδικές ανάγκες μοιράζονται τους ίδιους χώρους και ασχολούνται με τις ίδιες ή παρόμοιες δραστηριότητες. Παρά ταύτα, τα παιδιά με ειδικές ανάγκες παραμένουν κοινωνικά απομονωμένα. Κοινωνική ένταξη και ενσωμάτωση σημαίνει πλήρης συμμετοχή στις κοινωνικές συναναστροφές μέσα σε φυσιολογικούς χώρους και κατά τέτοιο τρόπο, ώστε οι άνθρωποι που συμμετέχουν να αποτελούν μέρος ενός σταθερού κοινωνικού ιστού. Η πλήρης συμμετοχή αποδεικνύεται με τη σύναψη σχέσεων που κυμαίνονται από σταθερές αλλά περιστασιακές γνωριμίες μέχρι στενές προσωπικές σχέσεις» [1, 126-127].

4.2.1. Ορισμοί τής Π.Ζ.

Ο όρος «ποιότητα ζωής» προβάλλεται σήμερα όλο και περισσότερο σε σχέση με το παρελθόν και αφορά σε ποικίλους τομείς και δραστηριότητες (π.χ., φιλολογικά κείμενα, πολιτική, επιχειρήσεις, καταναλωτική ικανοποίηση, πληροφόρηση, υγεία, περιβάλλον, εκπαίδευση). Παρ' όλα αυτά δεν μπορεί να υπάρξει ένας μόνο ορισμός τής Π.Ζ. και αυτό στο οποίο φαίνεται να συμφωνούν οι ερευνητές είναι ότι οποιαδήποτε εκτίμηση τής Π.Ζ. είναι ουσιαστικά υποκειμενική και ότι ο προσδιορισμός ενός τόσο πολύπλοκου θέματος είναι ακόμη πιο δύσκολος, όταν αναφέρεται στα Π.Μ.Α. Εξαιτίας, λοιπόν, τής ποικιλίας των προσεγγίσεων τής Π.Ζ., είμαστε υποχρεωμένοι να ανατρέξουμε σε μία βιβλιογραφία ευρέος φάσματος, ώστε να καταστεί δυνατή η κατανόηση τής Π.Ζ. και η προοπτική της.

Από τις ήδη υπάρχουσες σχετικές μελέτες φαίνεται ότι δεν υπάρχει απλός ορισμός τής Π.Ζ. για πρόσωπα με ή χωρίς αναπηρία. Αυτό οφείλεται στο ότι οι προστάθειες για τον ορισμό ή την αξιολόγηση τής Π.Ζ. αντανακλούν, κατ' ανάγκη, πολιτισμικές και κοινωνικές αξίες, αντιλήψεις, συναισθήματα, απόψεις των εμπλεκόμενων προσώπων και, γενικά, αντιλήψεις που εκφράζουν τα κοινωνικά και τοπικά πλαίσια.

Η έννοια Π.Ζ. εμπερικλείει μια γνωστική διάσταση, αφού περιγράφει τη σχέση ανάμεσα στις αντικειμενικές συνθήκες ζωής και την αξιολόγηση αυτών των συνθηκών από το υποκείμενο. Έτσι, από τη σκοπιά τού υποκειμένου, η Π.Ζ. είναι ο βαθμός πλήρωσης ή ικανοποίησης των σωματικών, βιολογικών, ψυχολογικών, οικονομικών και κοινωνικών αναγκών του. Από τη σκοπιά των περιβαλλοντικών όρων, η Π.Ζ. είναι ο βαθμός τής ικανότητας και δυνατότητας τού περιβάλλοντος να «προσφέρει» τα απαραίτητα εφόδια για αντιμετώπιση των αναγκών αν και, σύμφωνα με την κοινωνική θεωρία, το βασικό στοιχείο τής Π.Ζ. είναι το να εργάζεται χωρίς να έχεις την ανάγκη τού άλλου.

Μία έρευνα που πραγματοποίησε το Εθνικό Ινστιτούτο Έρευνας για την Αναπηρία και την Αποκατάσταση στις Η.Π.Α. -κάνοντας ανασκόπηση εκατό εγγράφων πηγών, στις οποίες γινόταν αναφορά για τα Π.Μ.Α. και την Π.Ζ.,- διέκρινε τέσσερις τύπους ορισμών: (i) υπονοούμενους ορισμούς (π.χ., ορισμοί που θεωρούν ότι «κανονικοποίηση» σημαίνει καλύτερη Π.Ζ.), (ii) λειτουργικούς ορισμούς (ο ορισμός καθοδηγείται από τη μεθοδολογία έρευνας), (iii) κυριολεκτικούς ή λογικούς ορισμούς (αντανακλούν απόψεις, φιλοσοφία, αξίες ή πιστεύω που έχει δηλώσει ο συγγραφέας) και (iv) ακούσιους ορισμούς (αντανακλούν μη δηλωμένα πιστεύω και αξίες).

Παρ' όλα αυτά, κανένας ορισμός δεν έχει την έννοια τής διαρκούς ισχύος. Γι' αυτό και κάποιοι ερευνητές, σε αντίθεση με άλλες προσεγγίσεις, έδωσαν έμφαση στην πρόσκαιρη, σχετική και ατομική φύση τού ορισμού τής Π.Ζ.

4.2.2. Η έννοια τής Π.Ζ. των Π.Μ.Α.

Η έλλειψη συμφωνίας -ως προς τον ορισμό τής Π.Ζ. των ανθρώπων ή τη μεθοδολογία που τη μελετά- έχει, κατά κάποιο τρόπο, επίπτωση πάνω στους στόχους των προσώπων, με ή χωρίς αναπηρία, τα οποία, επιδιώκοντας μια καλύτερη Π.Ζ. και στηριζόμενα στις διάφορες αντιλήψεις, εικάζουν τον βαθμό στον οποίο ποικίλοι παράγοντες θα την επηρεάσουν. Η επιδίωξη τής Π.Ζ. από τα Π.Μ.Α. δεν είναι λιγότερο σύνθετη από την αντίστοιχη επιδίωξη που έχουν όλοι οι άνθρωποι, διαχρονικά. Για να γίνουν κατανοητές οι επιδόσεις τής ατομικής εμπειρίας, οι οποίες προέρχονται τόσο από τις πολιτισμικά καθορισμένες όσο και από τις κοινές ανθρώπινες αξίες και ανάγκες που αποτελούν τη βάση για τις υποκειμενικές εκτιμήσεις τής Π.Ζ. των Π.Μ.Α., θα πρέπει να αναστοχαστούμε παρόμοιες επιδράσεις που συνδέονται με τις αξίες για την Π.Ζ. τού 90% των ανθρώπων. Δηλαδή, θα πρέπει να αποφύγουμε τις στερεότυπες υποθέσεις για την

Π.Ζ. των Π.Μ.Α., στηριζόμενοι στην εμπειρία και τις πολιτισμικές αξίες των άλλων, και να προσεγγίσουμε τα σχετικά θέματα με μια διάθεση σεβασμού των αξιών και των αναγκών κάθε Π.Μ.Α. Άλλωστε, η κατανόηση, και κατά την άποψη του ομιλούντος η ενσυναίσθηση [με την έννοια της εξίσου ή συγχρόνως με τον άλλο αίσθησης του αυτού πράγματος] μιας φτωχής Π.Ζ. ενός προσώπου -γεμάτης από ασθένειες, ευπάθεια και εξάρτηση- ίσως «εμπλουτίζει» κάποιο άλλο πρόσωπο με νέες διαισθητικές και υπαρξιακές αντιλήψεις για τη φύση της ανθρώπινης ζωής και την αδιάκοπη εξάρτηση και αβεβαιότητά της.

Πάντως, μερικοί ερευνητές υποστηρίζουν ότι η έννοια της Π.Ζ., γενικώς, αν και είναι ζήτημα κρίσιμης σημασίας, προκαλεί σύγχυση, είναι απροσδιόριστη από κλινικής άποψης και «ασύλληπτη» εννοιολογικά. Παρ' όλα αυτά, προκειμένου περί Π.Μ.Α. και των στοιχείων που προσδιορίζουν την ταυτότητά του, η κρατούσα σήμερα αντίληψη επικεντρώνεται πλέον στην προτεραιότητα του προσώπου πάνω στην αναπηρία. Επομένως, πριν απ' όλα εκτιμάται το πρόσωπο στην ολότητά του, τη μοναδικότητά του, καθώς και την εσωτερική του αξία και όχι υπό το πρίσμα των ανεπαρκειών του, των περιορισμών του ή της αναπηρίας του. Δηλαδή μιλάμε πλέον για «**πρόσωπο με αναπηρία**», κάτι που σημαίνει ότι το πρόσωπο με αναπηρία δεν είναι εξ ολοκλήρου ή παντελώς ανάπηρο. Αυτή την αλλαγή οπτικής μπορεί να αποδώσει ο όρος «**πρόσωπο που παρουσιάζει μια αναπηρία**» ή «**πρόσωπο που έχει μια αναπηρία**», οπότε έτσι υιοθετείται, κατά τρόπο περισσότερο σαφή, ότι **το πρόσωπο έχει πρωτεύοντα ρόλο και η αναπηρία δευτερεύοντα**. Κατ' ακολουθία, στον τομέα παροχής υπηρεσιών μιλάμε για «γενικές υπηρεσίες», που αφορούν σε όλα ανεξαιρέτως τα πρόσωπα, και για «διακεκριμένες υπηρεσίες», που αφορούν στα προβλήματα της αναπηρίας και όχι στα Π.Μ.Α. (π.χ., κοινωνικές υπηρεσίες, ιατρικές υπηρεσίες, κ.λπ.).

Θεωρητικά, λοιπόν το Π.Μ.Α., ως πρόσωπο-μέλος της κοινωνίας μας, καλείται να διαδραματίσει τους διαφόρους ρόλους, οι οποίοι υφίστανται και ανήκουν στον καθένα στα πλαίσια αυτής της κοινωνίας, και να ζήσει σε χώρους και σε παρόμοιες συνθήκες με αυτές των συμπολιτών του, με κύριο όργανο ή μέσο την αναλογική συμπληρωματικότητα και με πρωταρχικό στόχο τη βελτίωση της Π.Ζ. του. Ο Magerotte σημειώνει σχετικά: *Ως παιδί, να μπορεί να ζήσει με την οικογένειά του και να πηγαίνει σε «γενικές» μονάδες νηπιακής και προσχολικής φροντίδας και αγωγής, κατά τη μαθητική περίοδο να πηγαίνει στο σχολείο και, γενικά, σε κάθε οργανισμό που ασχολείται με τη νεότητα, κατά την ενηλικίωση να εργάζεται, να διαμένει σε ικανοποιητική κατοικία και να διάζει ολοκληρωμένη κοινωνική και πολιτική ζωή. Συμμετοχή στην κοινωνική ζωή σημαίνει ότι το Π.Μ.Α. μπορεί να συναντά τους άλλους, να ζει στο ίδιο περιβάλλον με τους άλλους, να δραστηριοποιείται κατά τον αυτό «τύπο» με τους άλλους. Η γενική οπτική γωνία μέσα από την οποία εξετάζεται η συμμετοχή αυτή καλύπτει, κατ' αρχάς, τη μη - εξαίρεση και στη συνέχεια την ένταξη, όχι απλώς σωματική αλλά και λειτουργική, και, γενικά, ένταξη που αναφέρεται σε όλες τις κοινωνικές εκδηλώσεις [4, 49].*

Με τον προσανατολισμό αυτό, η προοπτική συνολικής συμμετοχής των Π.Μ.Α. στην κοινωνική ζωή προϋποθέτει σεβασμό όχι μόνο των δικαιωμάτων που πρέπει να απολαμβάνουν όλοι γενικώς, αλλά και εκείνων των ειδικών δικαιωμάτων που προέρχονται από ιδιαίτερες ανάγκες. Η επίτευξη ενός τέτοιου στόχου επιδιώκεται μέσω των Προγραμμάτων Εξατομικευμένων Υπηρεσιών, τα οποία προσδιορίζουν και αξιολογούν τις ανάγκες, τα ενδιαφέροντα, τις δυνατότητες (υποκειμενικές και αντικειμενικές), τους φορείς και υπηρεσίες παροχής της αναγκαίας πληροφόρησης, εκπαίδευσης βοήθειας, προσανατολισμού κ.λπ., τη διάρκεια πάσης φύσεως παροχών, την έναρξη κάθε φάσης υποστήριξης, τα μέσα αξιολόγησης και, γενικά, τις αρμοδιότητες και ευθύνες κάθε πλευράς. Επίσης, προβλέπεται να παρέχεται υποστήριξη, σε κάθε δυνατή ευκαιρία, και να περιορίζεται στο ελάχιστο η απομάκρυνση του Π.Μ.Α. από τον συνήθη χώρο διαμονής, προκειμένου να του προσφερθεί η οποιαδήποτε βοήθεια. Οι βασικοί αυτοί όροι για την παροχή βοήθειας στο Π.Μ.Α., ώστε να υπάρξει ζωή με συνεχώς βελτιούμενη ποιότητα, εξαρτώνται από τη συνεχή βελτίωση της ποιότητας των αρμοδιοτήτων του ανθρώπινου πλαισίου.

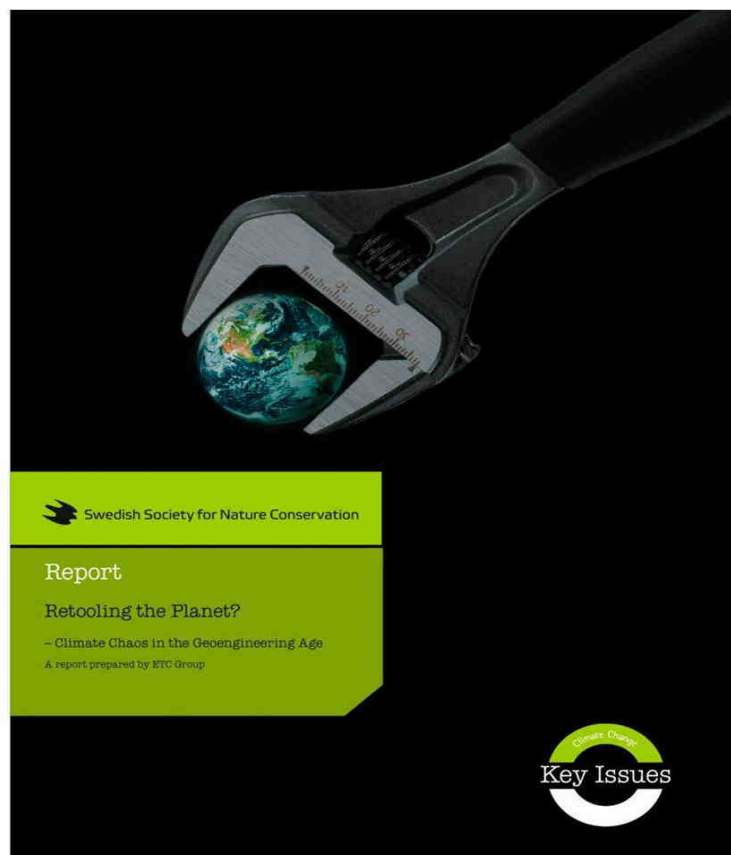
Επιγραμματικά, θα λέγαμε ότι εάν δεχόμαστε την ανάγκη πλήρους κοινωνικής ένταξης του Π.Μ.Α., δηλαδή ένταξης φυσικής, λειτουργικής και κοινωνικής με Π.Ζ., σημαίνει ότι του επιτρέπουμε, ή έστω δεν το παρεμποδίζουμε, να καταστεί ενεργός μέτοχος στη ζωή της κοινότητας, δηλαδή του υποδεικνύουμε και του παρέχουμε –σε συνάρτηση με τις ειδικές ανάγκες του και τα αιτήματά του– την αναγκαία υποστήριξη για να αναλάβει πλήρως το σύνολο των κοινωνικών του ρόλων. Και ενώ η έμφαση αποδίδεται στην ένταξη του Π.Μ.Α., τα πλεονεκτήματα που μπορεί να αποκομίσει ένα Π.Μ.Α. δεν ωφελούν μόνο το ίδιο αλλά και ολόκληρη την κοινωνία.

Οι βασικές σκέψεις, οι οποίες εκπηγάζον από τη θεωρητική αυτή προσέγγιση, ερμηνεύμενες με την προοπτική της πρακτικής εφαρμογής τους, συνθέτουν σχετικές αρχές για τις οποίες θα γίνει λόγος σε άλλη, ενδεχομένως, διάλεξη, παρουσιάζοντας και μια ερευνητική πρότασή μας για ένα μοντέλο μέτρησης της Π.Ζ. [παρουσιάστηκε στο 2ο Ευρωπαϊκό Συνέδριο για την Π.Ζ. στη Φινλανδία (1995)].

Σχήμα 1. Παράδειγμα σημειωτικής μορφής (μέτρο) της ποιότητας ζωής.

Παράγοντες	Κλίμακα μέτρησης (7βάθμια)							Όρια οράδων			γ.μ.δ. & σ
	1	2	3	4	5	6	7	1	2	X	
A. Οικογενειακοί											
B. Κατοικία											
Γ. Κοινωνικότητα											
Δ. Εκπαίδευση											
Ε. Περιβάλλον											
ΣΤ. Οικονομική κατάσταση											
Ζ. Δυσκολία											
Η. Κοινωνικές σχέσεις											
Θ. Πληροφορία											
γ.μ.δ. παραγόντων											
Υποκειμενικών (Υ)											
Αποκειμενικών (Α)											
Υ > Α											

Πριν κλείσω τη σημερινή διάλεξη, θα ήθελα να σημειώσω ότι μερικές από τις ερμηνείες, οι οποίες χρησιμοποιούνται για την Π.Ζ. όλων μας, αντικατοπτρίζουν τις ανησυχίες και τις αντιφάσεις της σημερινής κοινωνίας και ιδιαίτερα τους δυσμενείς περιβαλλοντικούς παράγοντες, οι οποίοι μας απομακρύνουν από έναν ορθολογικό τύπο ζωής που φιλοδοξεί να «ρυθμίσει» η «ΓΕΩΜΗΧΑΝΙΚΗ» .

5. ΕΠΙΛΟΓΟΣ - ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Κλείνοντας, και αφού ευχαριστήσω για την τιμητική πρόσκληση του ΣΟΚ μέσω του κ. προέδρου του (πολύ πριν εκλεγώ ως μέλος του Δ.Σ.) θέλω να επαναλάβω ορισμένα από τα μηνύματα με τα οποία εδώ και τριάντα περίπου χρόνια αρχίζω και τελειώνω τις παραδόσεις των μαθημάτων μου στους φοιτητές:

(α) Το μήνυμα της αληθούς ισότητας έχει ζωή 2000 περίπου χρόνων [Γαλ. 3, 28].

(β) Όχι πλέον αλυσιτελή κηρύγματα περί ισότητας, αλλά περί αναλογικής- συμπληρωματικότητας των ενεργειών για κάλυψη του ελλείμματος, η οποία συμβάλλει στον σταδιακό-προοδευτικό περιορισμό της διάκρισης και της διαφοράς.

(γ) Ένταξη χωρίς Π.Ζ. σημαίνει επίταση της διάκρισης και παγίωση της περιθωριοποίησης.

(δ) Κάθε ενέργεια για βελτίωση της Π.Ζ. ενός Π.Μ.Α. δεν περιορίζεται αποκλειστικά και μόνο σ' αυτό αλλά έχει πολλαπλασιαστικά οφέλη, αφού κάθε σχετικό μέτρο που λαμβάνεται καλύπτει, άμεσα ή έμμεσα, τη συνολική λειτουργία της κοινωνίας των ανθρώπων, ξεκινώντας από το άμεσο περιβάλλον του και φθάνοντας στο σύνολο των ανθρώπων. Διότι, οι αλληλεπιδράσεις –μεταξύ της ατομικής μοναδικότητας, της ανθρώπινης καθολικότητας και της πολιτισμικής διαφορετικότητας– επηρεάζουν κάθε πρόσωπο και ομάδα προσώπων, καθόσον μάλιστα, όλοι ανεξαιρέτως, σε διαφορετικές στιγμές επιλέγουν και θέτουν διαφορετικές προτεραιότητες για τους παράγοντες της Π.Ζ.

(ε) Ο σκοπός της αγωγής είναι κοινός για όλους και ο όρος Ειδική Αγωγή απορρίπτεται. Δεκτός, πλέον, ως ανάγκη πρώτα των ανθρώπων χωρίς αναπηρία [οικογένεια, εκπαιδευτικός, εργοδότης κ. ά.).

(ς) Μέσα στην κοινωνία των ανθρώπων ο καθένας δεν εκπροσωπεί το πλήρες δικαίωμα ως προς τα πάντα (παράδειγμα οι συνυπηρετούντες σε ένα πλοίο) [Αριστοτέλης-Πολιτικά Γ', 1276b, 22-29].

(ζ) Το σήμερα είναι καλύτερο από το χθες και το αύριο προσιωνίζεται καλύτερο από το σήμερα, με τον βραδύ πάντοτε ρυθμό της οποιαδήποτε αλλαγής την οποία ζει, χωρίς να την αντιλαμβάνεται, η εκάστοτε επόμενη γενιά.

Αυτή τη σκέψη την κατέθετα μέχρι πρότινος, τώρα πλέον φοβάμαι ότι θα πρέπει να τξην αντικαταστήσω με κάτι που πρωτάκουσα παιδί: «μη χειρότερα, μη χειρότερα.... κάθε πέρυσι και ωραιότερα».

Σας ευχαριστώ για την προσοχή σας.

1. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

[Η διάλεξη στηρίζεται στα περιεχόμενα της παρακάτω βιβλιογραφίας (α. α. 1-5), στην οποία περιλαμβάνονται και οι πρωτογενείς πηγές]

1. Δελλασούδας, Λ. (2005²). *Εισαγωγή στην Ειδική Παιδαγωγική, τόμ. Α'*, Σχολική ένταξη μαθητών με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες. Αθήνα: Αυτοέκδοση.
2. – (2005). *Εισαγωγή στην Ειδική Παιδαγωγική, τόμ. Β'*, Διδακτική μαθητών με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες. Αθήνα: Αυτοέκδοση.
3. – (2004). *Εισαγωγή στην Ειδική Παιδαγωγική, τόμ. Γ'*, Σχολικός και επαγγελματικός προσανατολισμός ατόμων με αναπηρία. Αθήνα: Αυτοέκδοση.
4. – (2006). *Εισαγωγή στην Ειδική Παιδαγωγική, τόμ. Δ'*, Ποιότητα ζωής ατόμων με αναπηρία: Δείκτης κοινωνικής ένταξης και ενσωμάτωσης. Αθήνα: Αυτοέκδοση.
5. Πανεπιστήμιο Αθηνών– Φιλοσοφική Σχολή (2011). Δελλασούδας, Γ. Λ.: Τα γνωστικά αντικείμενα παιδεύουν. Το παράδειγμα και η έμπρακτη συμβολή εκ-παιδεύουν. Τελικά, ποιος και πώς μπορεί να διδάξει σήμερα περιβαλλοντική και, γενικότερα, κοινωνική συνείδηση; Άρθρο, στον τιμητικό τόμο για τον ομότιμο καθηγητή Αντώνιο Δανασσή Αφεντάκη: *Η χάρη θέλει αντίχαρη*. Αθήνα: Τμήμα ΦΠΨ– Τομέας Παιδαγωγικής.
6. Φειδάς, Β. (2010). Προσκυνηματικές περιηγήσεις: Ιστορική εξέλιξη και σύγχρονες προοπτικές. Στο περιοδικό *ΕΚΚΛΗΣΙΑ, έτος ΠΖ'*, τεύχ. 1, 19-25. Αθήνα: ΚΕΕΜΥ Εκκλησίας της Ελλάδος.